

Jacob Langebek,

FØDT DEN 23. JANUAR 1710, DØD 16. AUG. 1775.
AF JENS DAMSGAARD, KLIM.

Da jeg for nogen Tid siden fik Anmodning fra "Historisk Samfund for Thisted Amt" om at skrive en længere Artikel til Årbogen om Præstesønnen fra Skjoldborg, Geheimearkivar Jacob Langebek i Anledning af 200 Års Dagen for hans Fødsel, var det ikke uden en vis Frygt, at jeg sagde ja. Thi vel tror jeg, at det danske Folk ejer en veludviklet historisk Sans, og specielt ejer Årbogens Læsere denne medfødte danske Sans for Historieforskningens Resultater; men alligevel var det jo ret betænkelig for en Lægmand som mig at tage fat på en populær historisk Skildring af *selve Stifteren af dansk historisk forskning*. Til den ene Side var der den Fare, at jeg skulde forflade Skildringen af vort Lands ypperste historiske Samler, dansk Historieforskningens Fader, og til den anden Side den ikke mindre Fare at gøre Skildringen til en tør Benrad uden Kød og Blod. --

Af trykte Kilder har jeg benyttet:

H. F. Rørdam: Breve fra Jacob Langebek.

Dansk biografisk Leksikon, X Bind.

Historisk Tidsskrift, IV Bind.

Suhms samlede Skrifter, 6. Del.

Ny danske Magazin, IV Bind.

Werlauff: Efterretninger om D. kgl. Bibliotek.

N. M. Pedersen: Dansk Literaturhistorie, IV.

Dansk Magazin, I Bind.

Salmonsens Konversationsleksikon, XV Bind.

Historisk Calender, I.

Djørup: "Thisted Amt".

I.

I Følge hele sin Natur er Historieforskningen vel nok den Videnskab, hvis Resultater lettest tages i Eje af den almindelige Befolkning; men Historien er tillige den Videnskab, der mer end nogen anden skaber og styrker det *nationale* Liv i Folket. Vi føler det som en historisk Sandhed, når Digteren synger:

"Stig op af Graven, du Slægt, som døde,
forkynd dit Fald og afmal din Brøde,
advar os mod Udslettelsens Dom
og vis os, hvorfra din Frelse kom.
Men I, som lyste i Tider dunkle!
som klare Nordlys ved Midnat funkle.
I store Ånder, som over Jord
med Frelserens evige Banner fo'r,
der Herren mægtig sin Hånd udstrakte
og Folkeånden til Liv genvakte!
Lys atter for os i natlig Tid,
I Åndek æmper i Herrens Strid.
og blunder atter i Blødheds Drømme
mit Fødeland ved de dybe Strømme,
hvad eller raser i vilde Lyst
forvildet Slægt mod sit eget Bryst,
da ryster Sjælen og vækker Ånden.
og styrker Hjertet og ruster Hånden

til dansk og stor og til herlig Id,
til Danmarks Frelse i Nødens Tid.

Gennem sin Vækkelse af det nationale Liv er Historieforskningen netop bleven til Næring for den danske Folkeånd. Nationalitetsfølelsens Opvågning hører nøje sammen med, at den historiske Videnskab talte til os på *ægte Dansk*. Og det er da Jacob Langebeks store Fortjeneste, at han i en Tid, da Videnskabsmændene skrev *Latin* og Digternes lille Skare *Tysk*, lod den historiske Videnskab tale til det danske folk på *Dansk*. Det bør regnes ham til Ære, at han i en Tid, da det fremmede sad i Højsædet, værnede om Modersmålets Ret. Til sene Tider bør enhver dansk Mand og Kvinde med Taknemlighed læse de Ord, Langebek skrev i sit "Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog"s Love i 1745: "Alt, hvad i Selskabet forhandles, skrives eller trykkes, skal være på ren, sirlig og forstandig Dansk, og alle fremmede Ord og Talemåder udelukkes undtagen de, der besynderligen henhøre til visse Kunster og Videnskaber, som både forstås af alle og enten aldeles ikke eller ej uden lang Omsvøb og Beskrivelse kunne med lige Fynd og Nethed gives i det danske Sprog. Og når i så Fald et kort og bekvemt dansk Ord udfindes, som tilforn var ukendt, antegnes det straks af Sekretæren i en Bog for sig selv og bruges derefter udi Selskabets Skrifter i Stedet for det fremmede."

Gennem sit videnskabelige Arbejde som historisk Forsker fik han en firdobbelt Betydning.

Han skabte Nationalitetsfølelsen i Folket.

Han omformede og omdannede det danske Sprog.

Han fremelskede den historiske Sans i det danske Folk.

Han blev Grundlæggeren af det 19de Århundredes Skandinavisme.

Jacob Langebek blev født den 23. Januar 1710 i Skjoldborg Præstegård ved Thisted. Stamfaderen Jacob Andersen tog Navnet *Langebek* efter Langebek Præstegård i Kallehave Sogn, hvor han var Præst ved Reformationstiden.

Jacob Langebeks Fader Frederik Langebek var 1703 bleven Præst i Skjoldborg og Kallerup Sogne. Skjoldborg, hvor Præstegården lå, hørte til de frugtbareste Sogne i Egnen, og Embedet var ret godt efter Datidens Forhold. Hans Moder Else Skytte døde i 1726, Året i Forvejen var Jacob rejst hjemmefra for at komme på Skole i Nykøbing på Mors.

Men allerede da nærrede den 15årige Dreng stor Interesse for alt vedrørende Historieforskning. Den gamle Frederik Langebek havde selv tidlig podet

det ind i Sønnen at se med Forståelse på de gamle Kirker med deres Mindestene og Mindetavler. Ovre i Kallerup Kirke læste han de mærkelige Indskrifter, der fortalte, at denne Kirke var bygget mellem de første i Svend Tveskægs Tid af Ler, men derefter ombygget af Valdemar den Første med Sten og Kalk. Og Præstesønnen vandrede på sin Fod ud til Sjørring Volde, så på Kæmpehøje og Stendysser, og i de lange Vinteraftener læste han i Saksos og Arild Hvitfeldts Krøniker. Alt, hvad der smagte af Oldtid, smagte den lærelystne Dreng godt og fængslede hans Opmærksomhed i en sjælden Grad. I tre År gik han i Nykøbing Skole, og her havde han det Held at blive undervist af en sjælden dygtig Lærer, M. Vilhelm Rogert, der af Samtiden skildres som en kundskabsrig og karakterfast Mand med stor Indflydelse over de unge.

Jacob Langebek

Allerede i 1727 havde hans Fader giftet sig igen med Sabine Marie Stoltzig. Men en Måned efter Brylluppet døde den gamle Præst, og den unge Enke blev, som Skik den Gang var, gift med hans Efterfølger i Embedet, Hr. Oluf Kamp. Af en Arvesag angående Jacob Langebeks afdøde Broder Peter, ser vi af et meget venligt Brev i 1743 fra J. Langebek til Pastor Kamp, at denne har vist Opofrelse for Langebeks Familie.

Da Langebek med sin Rektors udmærkede anbefaling i 1728 drog afsted til København, havde han kun sit gode Hoved og sin Gud at stole på. Fattig var han som en Kirkerotte. Kun ved den største Nøjsomhed og Flid kunde han vente at komme frem i Verden. Lykken var ikke med ham de første År. En Tid måtte han forlade København for at tjene til Livets Ophold, så han først i 1731 fik 2den Eksamen. Men med den gode Forstand og overordentlig store Arbejdskraft, hvoraf han var i Besiddelse, lykkedes det ham allerede 1ste April 1732 at tage theologisk Attestats. Skønt han stadig måtte tjene sit Brød ved at tage Bibliotekar- og Skriveposter hos Datidens Rigmænd, fik han dog Tid til at lære ret grundig Tysk og Engelsk - der ikke den Gang lærtes på Skolerne - samt fortsætte

sit Studium af Oldtid og Middelalders Historie. Vel ingen dansk Videnskabsmand har så tidlig som Langebek været kaldet til at sysle med Fædrelandets Oldsager og Historie, og heller ingen har trofastere fulgt Kaldelsen end han. Han har selv beskrevet os sine Barndomsminde i en Fortale, hvormed han tilegner daværende Gehejmearkivar Gram - Langebeks Velynder - en dansk Oversættelse af den islandske "Kristni Saga". Denne Fortale er underskrevet den 5. Marts 1735.

Langebek siger deri: "Denne Oversættelse behager da Deres Velbyrdighed gunstigt at optage som en liden Prøve på min udi det islandske Sprog allerede gjorte slette Fremgang, hvorved jeg søger at bane mig en Vej til at finde og vinde Deres Velbyrdigheds første Gunst og behagelige Kundskab til mig som hidtil ubekendt, hvilken D. Vel. Gunst og Bevågenhed jeg så hjertelig forønsker, som jeg hidtil højlig har behøvet den til mit foretagne Studium at fremme, som er vort kære Fædernelands Historier og Antikviteter, til hvilken jeg altid har haft så inderlig Lyst og Inklination, endog før end jeg forlod mine Forældres Hus. Thi jeg erindrer endnu, hvilken stor Fornøjelse det var mig, når jeg enten kunde komme til at læse i Saxo eller Hvitfeld, eller jeg kunde enten selv få at se eller høre andre fortælle noget om de Antikviteter, som findes på mange Steder i mit Fødeland Thy". - Her fortæller han så Gram en hel Del Enkeltheder vedrørende Oldtidsminde i Thy, og han slutter så Tilegnelsen således: "For det øvrige bekiendes, at mit foretagne Studium er et Studium, som en velhavende lykkeligere kan fortsætte end den, der intet haver; ikke desmindre skal mine ringe Vilkår dog ikke hindre, afskrække og holde mig fra så kjært et Studio, da jeg lever i det faste Håb, at den rige Gud, ved hvis nådige Bistand jeg nu på 8 a 9de Års Tid med Savn af Forældre og Patrimonio har slidt igennem, vil og herefter opvække de Midler til fremdeles at subsistere og at nyde Subsidia, ved hvilke mit begyndte Studium i Fremtiden kan nå sit Mål og øjemed, som er mit kjære Fædernelands Ære og Tjeneste. Jeg ved da ingen ønskeligere at rekommendere mig og mine ringe Studeringer til end Ds. Velbyrdighed som en stor Patron af boglige Kunster, en stor Elsker af sit Fædernelands Antikviteter og en stor Befordrer for enhver, som har Lyst at lægge sin Tid og Flid an på noget, som godt og tjenligt kan være, da Ds. Velb. foruden at de selv har Bibliotheker, beneficia og andre gode Ting i Dispensation, også har Evne og Vilje at understøtte med gode Råd, tjenlige Bøger og andre behøvede subsidiis, formodende ydmigst, at D. Vlbh. ej til det værste antager enten min Dristighed i at dedicere Dem denne oversatte Kristendomshistorie eller min Vidtløftighed i Dedikationen at skrive, men at Deres Velb. gunstigt lader mit Studium sig vel befalde og til bedste Befordring være insinueret."

Hans Gram, der foruden at være Professor i Græsk var ansat som kgl. Historieprof., Gehejmearkivar og Overbibliotekar ved det kgl. Bibliotek, tog sig fra nu af kærligt af Langebek og banede Vejen for den Mand, der en Gang skulde blive hans Efterfølger.

II.

1735 betegner et nyt Afsnit i Langebeks Liv. Han får nu Adgang til Grams Hus og store Bibliotek. Ja, i 1739 optager Gram ham aldeles frit i sit eget Hus. C. Paludan Møller skriver herom, at selv om Gram ikke havde haft anden Fortjeneste af vor Historie, vilde han dog alene ved at have rakt Langebek Hånden være uforglemmelig for danske Historikere.

I 1735 gør Jacob Langebek Bekendtskab med Ludvig Harboe, der fra 1743 var Biskop i Trondhjem og fra 1757 Biskop over Sjællands Stift. Sammen med Harboe udgav Langebek en kort Tid et Tidsskrift på Tysk. De valgte det tyske Sprog, fordi Hovedhensigten med Tidsskriftet var at gøre Udlandet bekendt med dansk Literatur. Efter kort Tids Forløb fratrådte både Langebek og Harboe Redaktionen, der overtoges af Flensborgeren Ole Henrik Møller, der den Gang var Professor i Literaturhistorie. Langebek fik nemlig Arbejde nok andre Steder. Han havde i Gram fundet den rette Mand til at hjælpe sig frem. Ved Gram kom han således i Forbindelse med en af Tidens mest betydende Mænd, den lærde og *rige* Frederik Rostgård. I dansk biografisk Leksikon menes ganske vist, at det var gennem sin trofaste Ungdomsven Oluf Brun, Huslærer hos Rostgårds Datter Enkefrue Conradine Sofie v. d. Maase, at han fik Pladsen. Nå, måske efter begges Anbefaling.

I øvrigt giftede den samme Oluf Brun sig med Enkefruen, altså Rostgårds Datter. Derved pådrog de sig Rostgårds allerhøjeste Unåde.

Rostgård forstødte fuldstændig sin Datter, der tog Bolig med sin Mand på Gjerdrup. Selv så sent som 1743, da Langebek besøgte Oluf Brun på Gjerdrup, turde han ikke en Gang nævne det i et Brev til Rostgård, men skriver blot: "jeg agter på førstkommende Onsdag, om Gud vil, at gøre en Rejse på en 14 Dage her ud i Landet igennem Roskilde, Ringsted og Soer etc., på det, om D. V. enten forinden eller på de Veje har noget at befale, jeg da måtte være til behagelig Tjenest". Rostgård benyttede Langebek som en Art Kommissionær, idet han selv boede ude på Krågerup ved Helsingør. Mange mærkelige Kommissioner måtte han udføre for Rostgård, hvad de opbevarede Breve vidner om. Det var i det hele en meget almindelig Ting i de Tider, at rige Folk, der boede ude på Herregårdene, havde en sådan ung Videnskabsdyrker som deres Kommissionær. Men Langebek fik Løn for sin Ulejlighed. Med kortere eller længere Mellemløb opholdt han sig ude på Krågerup særlig for at ordne

Rostgårds store Bibliotek og Manuskriptsamling, der siden kom i Universitetsbibliotekets Eje, og hvorover der endnu findes en af Langebek forfattet Katalog Senere hen tog Rostgård Langebek med som sin Medarbejder ved den store danske Ordbog. Ganske vist var Pengelønnen ikke stor, men Langebek fik gennem dette Arbejde et grundigt Kendskab til det danske Sprogs Ordforråd. Hans Ophold hos og Samarbejde med Rostgård gjorde sit store til, at Langebek kom til at skrive Dansk smukkere og sirligere end sin Samtid.

I 1735 havde Langebek tillige fået en Plads som Underbibliotekar ved det kgl. Bibliotek, en Plads, der vel heller ikke just gav store Indtægter, men var ham selv til Oplysning og Nytte. Fra 1739, da han tager fast Bolig i Grams Hus, begynder ret for Alvor hans Arbejde for alt Dansk mod de fremmede Sæder, Skikke og Sprog. I et Brev til Terkel Kleve skriver han den 15. Januar 1743 blandt andet:

"Den Anmærkning, min Herre behager at gøre over de Lærde i *Paris*, står mig ret an, og hjælper meget til at stoppe Munden på de Skriftkloge, der har alt for høje Tanker om de Parisiske Fuldkommenheder. Jeg ligger i daglig Klammeri på mit Fædrelands Vegne, og må med Ærgrelse fornemme, at om de var een eller hundrede, der har været i Paris så er de lige gode og enige i at rose det hos Fremmede, som er liden Ros værdt, og laste det hos deres egne, som er liden Last værdt. Jeg tilstår, at der er Klinte iblandt Hveden hos os, og jeg er vel ikke så gal at negte, at der findes Hvede iblandt Klinten på andre Steder. Det er ingen Kunst at blive anset for Lærd, når al Verden anfører Folkes ringe og oplåste Viisdom med Forundring, når man ikke siger dem et Ord imod, giver dem Ret i alle Ting og antager hvert Ord som Orakel". Og han skriver videre i samme Brev om Kvinderne: "Den Trætte angående, at vore Danske Fruentimmer i Almindelighed ikke skulle være så vel opdragne, så bemidlede, eller så smukke som de Parisiske eller Engelske Piger, da lader jeg den stå ved sit Værd, og mener, at om Vores måske skulde mangle noget i de to første Poster, give de dog Fremmede i Smukhed slet intet efter. Dette må man dog lade de Franske Møer, at de forstå bedre end de Danske at betjene sig af Sminke-Flasken, og altså kand til et Syn være smukke nok, ligesåvel som endeel af deres Mandspersoner til at høre engang kan synes temmeligen højlærde. Men når Sminken tages af, og begge Parter betragtes ved Dagens Lys, kan der komme en slet Skikkelse nok herud". - - Den 14de Novbr. 1742 blev efter Hans Grams Tilskyndelse oprettet "Videnskabernes Selskab for Fædrelandets Historie og Naturvidenskaberne". Efter Grams Plan skulde Selskabet ikke blot være en Forening for Videnskabsmænd, men derimod et *arbejdende* Selskab, bestående af 3 Klasser af Medlemmer:

1. Æresmedlemmer.

2. Ordentlige Medlemmer.
3. Arbejdende, lønnede Adjunker.

Som kun teologisk Kandidat *uden Stilling* var Langebek efter hele Tidens Anskuelse ikke værdig til at tage Sæde mellem anselige Embedsmænd eller Professorer. Det vilde været omtrent ligeså formastelig, som om en Skolelærer eller Bonde i vore Dage vilde ophøje sig selv til at sidde ved Siden af Dr. phil.'er eller andre Honoratiores i Åndernes Rige.

Langebek var *kun* teologisk Kandidat og var som sådan tiltænkt en Plads i 3die Klasse. Men denne Udrangering i de meniges 3die Klasse huede ikke vor gode Jacob Langebek, der jo var i den Alder, da Selvtillid og Stolthed let føler sig stødt. Langebek følte sig i høj Grad stødt over denne Tilsidesættelse, og han skriver i et Brev til den ovenfor nævnte Terkel Kleve den 25de Decb. 1742¹): "Hvad vil nu min kjære Herre tænke om sit Fædreland. Man har for i disse Tider at oprette et *Antikvitet-Kollegium*, hvis Præses skal være Hans Exelence Hr. Geh. v. Holstejn, og skal bestå af 3 Slags Lemmer: De første skal være Honorarii, såsom Rostgård, Tott, Foss og Holberg ect. De andre Ordinarii, såsom Gram, Wøldike, Pontoppidan, Scheid, Anchersen, Møllman, Henriksen skal være både Membrum og Secretaire i Kollegio. Det tredje Slags skal kaldes adjunki og bestå af nogle Secretaire og Studenter, såsom Hoffmand, Fjeldsted, Thestrup, Wadskjær, Møller Flensburgensis, Mr. Olsen, og jeg uværdig bliver vel og Bud eller Fyrbøder derved. Men jeg for min Part har i Sinde at betakke mig derfor og bede, at jeg enten ganske må være fri eller bie, indtil jeg kan fortjene Sted iblandt de rette Membra, thi i et Kollegio, som just angår de Ting, som jeg i en 8 Års Tid aleneste har lagt mig efter, vil jeg nødig være Dreng under mange, som næppe har kiget ind i sådanne Ting, og ikke engang har ret Smag for nogen Part af vore Antiquiteter. Justitz Råd H. Gram har aldrig lukket sin Mund op til mig i den Materie. Jeg holder og gode Miner. Ellers har jeg sagt mine Tanker til en god Ven, som gjerne må bringe det for igjen. Den samme bragte mig den Tidende som en stor Højtid og Nådesbevisning, at der iblandt andre var gjort Forslag på mig at blive Adjunctus. Taksigelsen blev efter Nåden". Som man ser, er Langebek vred over Tilsidesættelsen, og selv om han ikke lader det gå ud over Gram personlig, så er der ingen Tvivl om, at Langebek fra det øjeblik var klar over, at han vilde oprette et Selskab af lignende Slags. Og den 8de Januar 1745 oprettede han da sammen med nogle Venner "Selskabet for det danske Sprogs og den danske Histories Forbedring".

III.

Skønt Selskabets officielle Stiftelsesdag er 8de Januar 1745, så var det dog allerede stiftet i Slutningen af 1744. Selskabet kaldte sig af Beskedenhed "det lille Selskab", vel med Sideblik til det store Videnskabernes Selskab. Prof. C. Paludan Müller mener ganske vist, at det med "lille" var *Ironi*. Nå, *lille* var det til en Begyndelse. Det bestod nemlig kun af 7 Medlemmer: Henrik Henriksen, Terkel Kleve, Jonas Ramus, Frands Thestrup, Jakob Vilhelm v. Aspern, Daniel von Bergen og *Jacob Langebek*, Selskabets Forstander. Det var Selskabets Formål at samle Bøger, Håndskrifter, Dokumenter, Portrætter, Kort, Mønter og hvad andet, der kunde fremme Kundskaben om Fædrelandets Fortid og Historie. Desuden var det Mening at udgive en Samling af historiske Kildeskrifter, affatte dem i Modersmålet og ledsage dem med kritiske og vejledende historiske Bemærkninger. Hvor er det betegnende for Tiden, at Langebek i Fortalen til Selskabets Tidsskrift "*Danske Magasin*" må forsvare, at Skriftet udgives på Dansk. Han skriver blandt andet:

"Jeg tror ikke, at nogen dansksindet Mand vil lægge mig til Last, at jeg skriver på Modersmålet. Meget mere måtte man støde sig over, om jeg som dansk Fædrelandsven, der skriver i et dansk Land om danske Forhold til det danske Folks Nytte, vilde bruge et andet Sprog end det danske, der er lige så rigt, rent og skønt som noget andet i Verden."

Jacob Langebek leder aldeles fortrinligt "*Dansk Magasin*". Og Selskabets Virksomhed vinder også mellem Datidens Lærde almindelig Bifald og Påskønnelse. Navnlig viser Gram sig som Selskabets Velynder, og giver Langebek *fri Adgang til at benytte de rige Kilder, Gehejmearkivet gemte*. Langebeks Taknemmelighed mod Gram ser vi af det Brev, der medfulgte til denne sammen med første Nr. af "*Dansk Magasin*", og som lød således:

6. Januar 1745.

Højædle og Velbyrdige Hr. Justitz Råd!

Den høje Indsigt, Hr. Justitz Råd fremfor andre haver i de Ting, som vi herved giver os den Frihed at levere en liden Prøve af, byder os at holde an om Deres Yndest og Befordring for dette vort Foretagende. Finder D. V., at så ringe en Begyndelse kand føde noget vigtigere og fuldkomnere af sig, og agter det værdt at tale et Ord for hos Deres høje Venner, da holde vi os i vort Håb ingenlunde bedragne, men skatter det for en Lykke at have forhvervet os så stor en Velynder. Og vil D. V. tillade os at sætte sit højtberømte Navn iblandt vort Selskabs første Velgjørere, forunde os fri Adgang til det uskatteerlige Lærdoms Forråd, De besidder såvel inden som uden om Deres værdige Person, og være os med Råd og Dåd behjælpelige, da skal vi lade see, at sådan Godhed falder på det rette Sted, og gjøre os en Ære af at formere Deres herlige Bibliotek med

¹ Kleve boede i Paris på den Tid.

et Exemplar på stort Papir af alt, hvad vort Selskab til Trykken beforder, og for Resten i alle Tilfælde stræbe med en uafladelig Højagtelse at vise os.

Højædle og Velbyrdige Hr. Justitz Råds
allerydmygste og hørsomme Tjenere,
Samtlige Lemmer udi
det Lille Selskab
til det danske Sprogs og Histories Forbedring.”

Danske Magasin udkom i månedlige Hefter på 4 Ark. 12 Hefter udgjorde et Bind. Ved Udgangen af 1745 var første Bind færdig og udkom under Titlen: *Danske Magasin, indeholdende allehånde Små-Stykker og Anmærkninger til Historiens og Sprogets Oplysning. Første Bind. Udgivet af et til det danske Sprog og Histories Forbedring samlet Selskab.* På Titelbladet ses et Kobberstik, der forestiller en Buket Aks. Bindet er tilegnet Hans Allernådigste Arve- og Enevoldskonge Christian den Sjette, der i Årets Løb havde fået de enkelte Hefter tilsendt af Langebek. Kongen syntes så godt om Langebeks Arbejde, at han tog Selskabet under sin særlige Beskyttelse og tillod det at antage Navnet af ”Kgl D. S. o.s.v.” Nu ser det næsten ud til, som om den kgl. Nåde er gået Langebek lidt til Hovedet. Han indlader sig ret ubetænksom i Strid med *Kongens Hofpræst Pontoppidan.*

Pontoppidans kirkehistoriske Annaler, der netop udkom i disse År, var nok ikke helt nøjagtige i Specialundersøgelserne, og nu svang så Langebek Svøben over Hovedet på den ansete Hofpræst. Særlig i Septemberheftet af Dansk Magasin for 1745 fremkom en Artikel, der især harmede Pontoppidan. Denne havde Året i Forvejen, 1744, udgivet 5. Del af sit store Værk ”*Anales ecclesiae Danica*”. Og nu skriver så Langebek i en Artikel om Biskop Svend af Børglum (1378): ”Da nu Herre Bisperne forud vare de ypperste udi Rigets Råd og de fornemste i den gejstlige Stand, og deres Historie altså udgjør en anselig Del af vores danske, så vel Stats- som Kirkehistorie, var det Umagen værd, om nogen vilde påtage sig at forbedre de sammes Historie, hvilket dog ikke burde ske uden med en besynderlig Flid, en nøje Agtsomhed og en god Forråd af Læsning i vore gamle Tidens Skrifter, på det andre grantseende ikke siden skulle have Anledning til på hver Side at spore og taxere Skribentens Urigtighed eller Uformuenhed.” - Alle var selvfølgelig klar over, at dette Sidehug var til Pontoppidan. Denne tager sig det meget nær og får i Oluf Bangs Samlinger optaget et anonymt Brev til en unavngiven Ven angående ”den Dristighed, hvormed Arild Hvitfelt og andre Historie-Skrivere korrigeres af danske Magasins Forfattere”. Pontoppidan tager ret overlegent på Langebek, hvis ”unge øjne” er så skarpsynede for andres Fejl. I øvrigt regner han ikke andet for Original-Historie end Saxo, Hvitfelt og sin *egen Kirkehistorie.* Dette Brev var af 12.

Novb. 1745 og den 7. Januar 1746 giver Kongen Langebeks Selskab som nævnt foran Navn af ”Kgl.”. Langebek mener sig nu så fast i Kongens Gunst, at han mener sig stærk nok til at optage Kampen med Hofpræsten. Og så kommer da den 1. Februar - uden Censur - Langebeks Svar til Pontoppidans Brev. Et skarpt og meget vittigt Svar, der fuldstændig plukker Pontoppidans Påstand om Originalhistorien fra hinanden. Dette Skrift gjorde stor Opsigt og vandt i nogle Dage rivende Afsætning. Men nu træder Politiet til og beslaglægger ikke blot Langebeks, men også Pontoppidans Brev, der jo nu var tre Måneder gl. Det var selvfølgelig et Overgreb mod Pontoppidan. Politiet kunde jo med en vis Ret standse Langebeks Brev, der var udkommen uden Censur, men Pontoppidans havde han ladet passere gennem Censuren. Det var en alm. Mening, at dette Beslag var udgået fra selve Kongen for at kvæle den literære Fejde i Fødselen. Det blev dog ikke Resultatet. Nu fik netop Sagen en stor Betydning for Pontoppidan, der indsender en lang Klage over Langebek til Kongen. Men samtidig indgiver Langebek også et Andragende til Kongen, hvori han forlanger Æresoprejsning, der ikke skulde gå ud på mindre end at Kongen skulde gøre ham til Professor ved Universitetet i Fædrelandets Sprog og Historie, men fritage ham for at holde Forelæsninger og Disputater mod, at han hvert År udgav et dansk Skrift i disse Fag! Nu blev Kong Christian vred, og under 10de Febr. 1746 udgik en kgl. Reskript, der indkaldte Langebek for Konsistorium for at gøre Pontoppidan Afbigt, og begges Fejdeskrifter skulde undertrykkes. Kong Christian den Sjette havde altid stor Lyst til at vise sin ”Nåde”, når han først rigtig havde tilkendegivet sin ”Vrede”, og hele Sagen fik derfor heller ingen ubehagelige Følger for nogen af Parterne. Det var jo unægtelig en Ydmygelse for Langebek at møde for Konsistorium, men i Virkeligheden blev det slet ingen Oprijsning for Pontoppidan. Beslaget på hans Brev blev jo ligeså lidt hævet som Beslaget på Langebeks Anmærkninger. Han blev altså sat lige i Uret med Langebek. Der er Historikere, som har ment, at Kongen i den Sag lod sig bruge som Redskab for en andens Hævn. Det er sikkert en ren Misforståelse. Men Kongen revser Langebek for det han anser for ungdommelig Næsvished mod Majestæten.

Sagen får i Virkeligheden *ingen* ubehagelige Følger for nogen af Parterne. Og det må siges til både Pontoppidans og Langebeks Ære, at ingen af dem fattede Nag til Kongen for den Sags Skyld, og at de begge viste hinanden som vel forligte Modstandere alle sømmelige Hensyn. Ja, de trådte i ligefrem venskabeligt Forhold til hinanden, og Pontoppidan modtog senere fra Langebek mange værdifulde Oplysninger til sine senere Skrifter.

Med Hensyn til Langebeks Forhold til Selskabet under og efter Striden med Pontoppidan,

da var der en Tid, han tænkte på at træde tilbage som Formand og Leder. 19de Febr. 1746 skrev han til Medlemmerne af det danske Selskab:

Højtærede Herrer!

Formedels de bekjendte Omstændigheder²) havde jeg fast besluttet at træde ud af Selskabet, og herefter at udgive, hvad jeg agtede at skrive, under mit eget Navn, hvortil jeg, foruden andre gyldige Årsager, havde så megen større Føje, som jeg dog alene skal lide, endog for det, som kommer ud under fælles Navn. Deres Venskab og Godhed for mig, så vel som de af Dennem anførte bevægende Årsager, havde siden i Går så vidt overtalet mig at profitere fremdeles af den Ære, De haver beviset mig i at indtræde med mig i Selskab, så at jeg er villig til igjen at lægge Hånden på Ploven og fortsætte den Plan, som er begyndt, dog, efter nøje Overvejelse, på ingen anden Vilkår, end at de gode Herrer vilde, til mit eget fri Rådemål, tilstå mig 400 Exemplarer (hvoraf de 50 på Skrivpapir) af alt, hvad Selskabet enten allerede har ladet eller her efter lader trykke, så længe jeg har den Ære at være dets Forstander. Når De behageligen vil indgåe mig denne Post, bliver jeg ej alene ved at holde Selskabet i sin Ligevegt, men skal endog, om Gud giver Liv og Lykke, stræbe for min Part at bringe det til den Anseelse, at Misundere skal græmme sig og forgjeves bemøje sig for dets Undertrykkelse. Dette vilde de have den Godhed at tage i Betænkning til næstkommende Samlingsdag, da jeg efter Løfte skal have noget færdigt til det Trettende Hefte, og imidlertid har den Ære at forblive

Højtærede Herrer
Deres tjenstforbundne og
ærbødigste Tjener
J. Langebek.

P. S. Enhver af gode Herrer vil behage ved Lejlighed at befordre dette til sin Nabo.

Udskrift

Til Hr. Assessor Henriksen.

Hr. Assessor Kleve.

Hr. Assessor Ramus.

Hr. Secretaire Thestrup.

Hr. Secretaire von Asperen.

Hr. Secretaire von Bergen.

Samtlige Lemmer i det med Kongelig allernådigst Tilladelse indrettede Selskab.

Påskrifter:

Jeg finder, at det er den mindste Erkiendtlighed, som Selskabet kand vise Monsr. Langebek, i at tilstå Ham de forlangte 400 Exemplarer af alt, hvad der trykkes. Og som den Fordeel, der kand have af de 400 Exemplarer er så liden, at den på ingen Måde kand ansees som proemeum laboris, så har jeg den Ehre hermed at skrive mig for 30 Rdl., som

jeg årlig vil betale til Monsieur Langebek, indtil Hand af Hs. Majestæt eller på anden Måde bliver forsynet med emploi.

Den 19de Febr.

H. Henriksen.

Jeg ey allene ick har noget at erindre imod Monsr. Langebeks Forlangende, men skulde meget mere ynske mig af de Kræfter at kunne vise mig nogen kiendelig Prøfve til Monsieur Langebeks bedste. Når han da fremdeles hafver den Godhed at vedblifve som forhen, det begyndte Selskabs Værch, vil jeg efter mine Omstændigheder årligen erlægge 20 rd., hvormed han vil tage til tache, som en Kiendetegn af min Velmenenhed, i Håb at Hs. Mayestæts Nåde engang fuldkommen belønner hans Fortjeneste.

T. P. Kleve.

Jeg anseer Monsr. Langebeks Forlangende herudi så billig, at jeg derimod aldeles intet har at erindre, vilde allene ønske, at mine Omstændigheder vare således, at jeg på anden Måde kunde udviise min skyldige Erkiendtlighed imod ham. J. Ramus.

Jeg kand ej andet end billige Monsieur Langebeks Forlangende, og ønsker at kunde have dend Leylighed at viise min Erkiendtlighed i noget større, det hand altid kand meritere, som en flittig Arbejder til Publici Tieneste og Nytte, hvilket ønskes at måtte vorde af Hans Majestætt med nogen Distention og Nåde anseet og efter Fortjeneste belønnet.

F. Thestrup.

Jeg har aldeles intet at indvende imod Monsr. Langebeks Forlangende angående de 400 Exemplarer, men vilde aleniste ønske, at jeg var i den Stand, at jeg kunne vise større Prøver på mit gode Hjertelag imod ham.

J. W. von Asperen.

Liegerså billig, som de andre gode Herrer have anseet Monsr. Langebeks Forlangende, så villig tilståes og samme af mig. D. v. Bergen.

Langebek vedblev således at være Selskabets Leder, og ved Christian den VI Død 1746 gav han den afdøde Konge et særdeles smukt Eftermæle ved at skrive Skriftet "Videnskabets Tab i Christian den VI's Død". Striden med Pontoppidan skadede heller ikke Langebek i hans Forhold til Frederik den Femte.

IV.

Den 19. Febr. 1748 døde Gehejmarkivar Gram, Langebeks mange Gange nævnte Velynder og Ven. Han havde før sin Død på det bedste anbefalet Langebek til sin Efterfølger som Gehejmarkivar. Den 22. Febr. indgår Langebek

² Sagen mod Pontoppidan.

med Ansøgning til Frederik den Femte om Pladsen. Han henviser deri ret udførligt til sine Arbejder på den videnskabelige Historieforsknings Område. Han skriver blandt andet: "Jeg har i mange År gjort, hvad jeg har kundet, og langt over mine Kræfter til Videnskabers Opkomst og Studeringers Højagtelse i mit Fædreland, ikke allene ved det kongl. danske Selskab til den Nordiske Historie og Sprogs Forbedring, som D. K. Majst. selv har bevist så stor Nåde imod, hvilket jeg uværdig for mere end tre År siden har været Begynder til, men endog ved *det store* danske Lexikon, som jeg efter Sl. Conferents Råd Rostgårds Død ved Deres Kongl. Majestets og D. Ms. Højstsl. Hr. Faders Nåde endnu haver under Hænder og ved det såkaldte *Dänische Bibliothek*, som jeg for elleve År siden tillige med en anden Ven også til Nationens Ære haver begyndt, foruden mange andre Ting, som jeg med megen Besværing og Nattevågen haver samlet til Oplysning i den ældre og nyere danske Historie." - -

Tyskeren Chr. Ludvig Scheidt ønskede meget ivrigt at få Pladsen som Geheimearkivar, og da Langebek blev foretrukket, forlod han misfornøjet Danmark og gik til Göttingen, hvor han blev hannoveransk Historiograf og Bibliotekar.

Som Geheimearkivar blev det en af Langebeks vigtigste Opgaver at fortsætte den Samling af Diplomer i Afskrift, som Gram havde begyndt. Disse var fra først af bestemt til at skulle trykkes, men de er aldrig udkommet. Samlingen opbevares nu i Rigsarkivet under Navn af "Diplomatarium Langebekianum". Langebek fortsatte i øvrigt Grams Arbejde med at bringe Orden i Arkivet. Og der var nok at tage fat på.

I Slutningen af det 16. Århundrede, omkring ved 1580, samlede man de små Arkiver sammen til et Fællesarkiv på Gottorp Slot og et Centralarkiv i København.

Under Christian den IV var Arkiverne ikke Genstand for videre Opmærksomhed. Der fortælles for aldeles bestemt, at Kongen i Læssevis lod samle Pergamentsbøger og Breve på Tøjhuset for at bruge dem til *Patroner og Fyrværkeri*. Under Frederik den Tredie forandredes Forholdet. Denne, der jo selv var en lærd Mand, lod en hel Del Dokumenter, der vedrørte Riget, føre fra Hertugdømmerne til København. Ved Enevældens Indførelse 1660 indrettedes Hvælvingen i Kongens Arkiv til Rigsarkiv, og Kongen tog selv Nøglen dertil. 1663 udnævntes *Griffenfeldt* til Bibliotekar og Arkivar. Ved hans Fald i 1776 udnævntes Tyskeren Frederik Wolff til "Geheimearkivar". Han døde i 1777, og der udnævntes ingen ny Geheimearkivar. Nu ved man lidt om Arkivet i de følgende År. Man ved ikke engang, hvad År det flyttedes til Rosenborgs Kælder, hvor det nævnes som opbevaret 1684. 1700 udnævntes så den før omtalte Rostgård til Geheimearkivar. Han fik ved sin store Indflydelse sat igennem, at der samtidig med Opførelsen af den

ny Kanceli- og Rentekammerbygning opførtes en særlig Bygning til Arkivet mellem det kgl. Bibliotek, Provianthuset og Løngangen.

Fra Rostgårds Fald i 1725 til 1730 havde Geheimearkivet ingen egentlig Chef, men Forretningerne varetoges af Islænderen Arne Magnussen, der blandt andet er bekendt for sit Skrift om den "Thistedske Besættelsehistorie". 1730 udnævnes så Gram som omtalt og efterfølges af Langebek, der nu tager fat på at ordne det store Arkiv. Men samtidig fortsætter han med Udgivelsen af *Danske Magasin*, så det 6te Bind udkom i 1752.

Disse 6 Bind, "det gamle danske Magasin", som det alm. kaldes af Historikere, er det ene af Langebeks Hovedværker. De allerfleste af Artiklerne er nemlig skrevet af ham. Og alle Indledningerne, Oplysninger vedrørende Aktstykker o.s.fr. er af ham. Det gamle danske Magasin er et uvurderligt Hjælpemiddel for Historikere. Ved 1752 sluttedes Langebeks Arbejde med danske Magasin, og det danske Selskab falder i en lang Dvale for først at vågne igen 1794. Grunden til, at det danske Selskab så brat standsede, var for det første, at Selskabet mistede de Værelser, der var det indrømmet på Charlottenborg til Møder og Opbevarelse af dets Samlinger, og endelig for det andet, at Langebek blev meget stærkt optaget andetsteds. For at fuldstændiggøre det af Gram påbegyndte ovenfor nævnte "Diplomatarium" foretog han nemlig i 1753 og 54 en Rejse til vore Nabolande. Ved Kancelipræsident Grev J. L. Holstejns Hjælp fik han nemlig Statsunderstøttelse til at undersøge Arkiv og Biblioteker i Sverrig og Østersølandene. I 7 Måneder opholdt han sig i Stokholm for at finde Håndskrifter. Her studerede han blandt andet den såkaldte Kong Valdemars Jordebog. På denne Rejse gjorde han også Bekendtskab med den unge Historiker og Arkivar Niels Reinholdt Brocmann, der blev Langebeks gode Ven og skaffede ham mange betydelige Oplysninger i Tidens Løb.

Efter sin Hjemkomst fra denne Rejse giftede han sig 45 År gl. med den 24årige Helene Marie Pauli. Med hende fik han så stor en Medgift, at han selv kunde købe sig Gård at bo i. Hun døde i 1766. I dette Ægteskab havde han flere Børn, men kun to overlevede Faderen og forplantede Slægten. 24. Februar 1773 giftede Langebek sig 2den Gang. Denne Gang fik han en meget stor Medgift med sin Hustru, en Enke Marie Wulff, forhen gift med den rige Klokker ved Frue Kirke Niels Glud.

V.

I Anledning af 100 Årsdagen for Enevældens Indførelse skrev Langebek i 1760 sin "Souverænitetshistorie". Egentlig er det kun et Udkast til Souverænitetshistorien, bygget på Aktstykker og utrykte Kilder. Det var sikkert Meningen, at det skulde været trykt, men dette

skete først i 1881 i Programmet for Sorø Akademis Skole; det blev da udgivet af J. H. Bang. Af et Brev til Brocman af 31. Oktober 1760 kan vi dog se, at Langebek selv havde tænkt på at udgive Skriftet, men af hvad Grund det ikke skete, får man ingen Besked om. Derimod blev det utrykte Skrift flittigt benyttet af andre. Således udgav en Tysker på et Forlag i Berlin 1776 en Bog om "Der dänischen Revolution im Jahre 1660", hvis Indhold i det væsentlige er Langebeks Suverænitetshistorie. Forresten blev Bogen oversat på Dansk i 1798.

I Engeltofts og J. Møllers Historisk Kalender I findes en Artikel om Erkebiskop Hans Svane, der også er bygget derpå. I 1770 blev Langebek Etatsråd, men den følgende Tid var meget nedtrykkende for den konservative Mand. De mange Forandringer i Christian VII's første Tid, særlig da under Struense, var ham imod. Særlig måtte alt det fremmede, der under Struense kom i Højsædet, støde denne udprægede *danske Mand*, som Langebek jo var. Ja, det gik endog så vidt, at den kolde, nøgterne Mand, som Langebek jo var, blev *Digter*. *Han gav sig til at skrive Vers*. Struense ophævede jo al Censur, og hans Modstandere benyttede sig flittigt deraf. Langebek blev revet med og udgav i Slutningen af 1771 og Begyndelsen af 1772 tre Stykker i Verseform, der vakte megen Opsigt og bidrog meget til den stærke Gæring i København, der havde Struenses Fald til Følge. Efter Paladsrevolutionen af 17. Januar 1772 udgav han alle tre Digte under sit Navn og kaldte dem med fælles Titel "Trende Skjaldedigte til Oplysning i vore Tidens Historie". Med denne anden Udgave fulgte en Del historiske Anmærkninger til Digtene og gav dem Værd som historiske Kilder til Struenses Historie. Digtene har absolut ingen poetisk Værd.

Men dette poetiske Gennembrud fik alligevel sin Betydning derved, at hans trediveårige Tanke om en stor Samling Skrifter til Oplysning om Danmarks Fortid nu blev til Virkelighed. I 1772 udkom det 1ste Bind af hans "Scriptores rerum Danicarum medie ævi", der vakte megen Opmærksomhed mellem alle Historikere. Ved Overrækkelsen af Bindet til Kongen fik Langebek Guldmedaljen "pro meritis" og det hannoveranske historiske Institut optog ham som Medlem, en meget stor Ære. Af de vigtigste Ting i dette 1ste Bind kan nævnes:

1. Svend Ågesens korte Danmarkshistorie.
2. Ry Klosters Årbog.
3. De "Esromske Annaler", der senere hen viste sig at være de samme som de "Lundske Annaler", som Langebek ikke kendte.
4. De visbyske Fransiskanermunkes Årbog.
5. Den gamle Roskilde Krønike, skrevet ca. 1250, altså før Saxo, og som omhandlede Tiden fra 826-1157, og
6. Ansgars Levned. I alt var der 33 Stykker, 642 Folio sider.

Langebek fortsætter nu Udgivelsen med stor Kraft, så 2det Bind udkommer allerede 1773. Den er på 644 Foliosider og indeholder 39 Stykker.

Af det vigtigste kan nævnes:

1. Oders og Ulstans Rejse.
2. St. Remberts Levned.
3. De første År af Valdemar Atterdags Regering.
4. Den Skibyske Krønike og
5. Den sjællandske Krønike.

Denne sidste skal være en af de mest pålidelige Krøniker fra Middelalderens Historie. Den er skrevet omkring ved Året 1282. 3die Bind udkom 1774, Året efter at han ved Giftermaal med Niels Gluds Enke var bleven en ret velhavende Mand.

Dette Bind indeholder 25 Stykker i alt på 645 Foliosider. Af det vigtigste her kan nævnes:

1. Veterlagsretten (Knud den Stores Gårdsret).
2. 5 Stykker om Knud den Helliges Martyrdød.
3. Det Lundske Domkapitels Memorialbog i Kalenderform.

Nu kom Langebek ikke videre selv med sit Livs Hovedværk. Den 16de Aug. 1775 døde han, 65 År gl. Men da havde han allerede Stoffet samlet til 4de Bind, og 433 Sider af Bindets 632 var trykt. Staten købte det hele af Enken og overgav det til Langebeks Efterfølger Gerhard Schøning, men denne havde så travlt med sin store Udgave af "Snorre Sturlesen" og "De norske Kongesagaer", at han måtte overgive det hele til Suhm, der udgav både dem samt 5te, 6te og 7de Bind. Han var i Færd med 8de Bind, men så kom Københavns Brand i 1795, og det meste af 8de Bind blev brændt. Først i 1834 udgav så Engeltoft og Werlauff 8de Bind. Prof. O. Paludan Müller skriver i "Dansk Historiografi det 18de Århundrede" om Langebeks Arbejde for sit Livs store Værk: "Da Langebek udgav sine tre Tomer, stod hans Scriptorer som et Mønster blandt de da i Evropeas Kulturlande udkomne Samlinger af Kildeskrifter til Middelalderens Historie, eller dog på lige Linie med de mest ansete af disse. Men nu³) svarer Samlingen ikke længer til Tidens Fordringer. Nye Principper for Udgivelsen have gjort sig gældende i andre Lande". Langebek var jo ikke *Historieskriver*, han var derimod Historiegransker og Kritiker. Som Kritiker nåede han *ikke* op på Siden af Gram. Men som Historiegransker når ingen Langebek længere end til Skulderen. Alle, der sysler med Historie, vil blive nødsaget til at vende sig til Langebek og søge Bidrag i hans rige Skattekammer. For det store Publikum vil Langebek altid stå som dansk Historieforskningens Fader, og han fortjener også fuldt ud den Plads. - - -

Ved sine Rejser i Sverrig 1753 og 54 stiftede han Bekendtskab med mange ypperlige svenske Mænd, og han fortsatte efter Hjemkomsten Bekendtskabet gennem en meget livlig

---

³ 1870.

Brevveksling. Derved blev Langebek som et Slags Bindeled mellem Danmark og Sverrig. Hans Breve bærer Vidnesbyrd om, at han ønskede et venligt Forhold mellem Broderlandene og at han gjerne vilde være med til efter Evne at udjævne den Kløft, der ved Tidernes Ugunst var skabt. Man får ved at læse Langebeks Breve det bestemte Indtryk, at han var en sjælden varm Fædrelandsven, en retsindig og tjenstvillig Mand, et elskværdigt og trofast Menneske, og sidst og ikke mindst en *gudfrygtig* Mand uden dog derfor at henfalde til nogen som helst religiøs Fanatisme.

Suhm skriver i Fortalen til 4de Bind af "Scriptores rerum Danicarum medie ævi" med stor Varme om Langebeks Levned. Her er et lille Træk, som bør læses af danske kristne Mennesker. Denne Mand Jacob Langebek, der daglig sit Liv igennem måtte læse så overordentlig meget, han tog sig dog hver eneste Dag Tid til at læse et Stykke i sin Bibel. Det er et kønt Træk. Vore Dages Videnskabsmænd kunde vistnok også få Tid til det uden andet at forsømme, og vi burde alle skrive os de Ord bag øre og forstå, at det var måske den lille stille Time med den gamle Bibelbog, der, når alt kom til alt, skabte den Jacob Langebek, vi kender. Han, der som Suhm siger, ingen - end ikke Gram - nogen Sinde har overgået i Kundskab om Fædrelandets Fortid, og heller næppe nogen senere når ham.